

Також в моніторинговому опитуванні містилися низка індикаторів важливості різних соціально-політичних та соціокультурних цінностей, зокрема відсутності значного соціального розшарування та створення в суспільстві рівних можливостей для всіх, демократичного розвитку країни та національно-культурного відродження, свободи слова (можливості вільно висловлювати свої думки та критики влади) та незалежності у справах та судженнях, реалізації підприємницької ініціативи, розширення культурного кругозору та долучення до культурних цінностей, отримання суспільного визнання та поваги, наявності цікавої роботи. І відмінності між православними та греко-католиками тут фіксуються лише стосовно соціально-політичних цінностей демократичного розвитку та національно-культурного відродження (для других ці цінності є більш актуальними). Щодо решти помітних відмінностей між представниками різних конфесій немає.

Таким чином бачимо, що на рівні ціннісних орієнтацій, які вимірювалися у згаданих опитуваннях, якихось радикальних чи навіть суттєвих відмінностей між греко-католиками та православними немає. Тобто є підстави вважати, що віросповідання в звичайних умовах не є значимим соціальним фактором, як для православних, так і для греко-католиків, а скоріше справою внутрішнього духовного життя, аніж безпосереднім дороговказом в житті повсякденному. Що, звичайно, не виключає можливості певного обмеженого впливу, та актуалізації та збільшення такого впливу у екстремальних умовах.

Олег Бучма (Київ)

РЕЛІГІЯ, ПРАВО, ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: РЕЦЕПЦІЯ В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

В статті піднімаються питання релігійних витоків права, генетичного зв'язку релігійної і правової свідомості, функціональної взаємодії релігійних і правових відносин, особливостей та залежностей релігійної та правової нормотворчості в контексті творення громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: *релігія, право, свідомість, відносини, норма, громадянське суспільство.*

Oleg Buchma

RELIGION, LAW, CIVIL SOCIETY: RECEPTION IN UKRAINIAN REALITIES

There are the problems of religious outcomes of law, genetic connection of religious and legal conscience, functional interaction of religious and lawful relations, the peculiarities and dependence of the religious and legal creation

of regulatory act in the context of the civil society formation in Ukraine are disputed.

Keywords: *religion, law, conscience, relationship, legal regulation, civil society.*

У сучасних філософсько-релігієзнавчій та юридичній науках позірною є переорієнтація і зміщення акцентів з суспільно-державного виміру зв'язку релігії і права до онтологічного, аксіологічного, гносеологічного, антропологічного і логічного його аналізу, оскільки центральною характеристикою якого постає людиномірність. Відтак, на нашу думку, кінцевою метою філософських рефлексій щодо релігії та права постає осмислення і пізнання виявів феномену людської свідомості.

Зауважимо, що проблема свідомості була і залишається однією з найважливіших, загадкових і актуальних впродовж існування людської цивілізації. Відтак, вона завжди знаходилася в полі зору філософів, психологів, правознавців, істориків, політологів, юристів та інших дослідників суспільних явищ і процесів.

Правова свідомість і пов'язані з нею правова ідеологія, правовий світогляд – це основні сфери духовного життя спільноти і особистості, які визначають престиж права, його цінність та ефективність в конкретному суспільстві в певний час.

Релігія та релігійні культури історично тісно пов'язані з правом. У тій мірі, як вони приділяли увагу проблемам земного існування людини, так вони приділяли увагу й праву. В релігійній свідомості індивіда і групи відбивається притаманна людській спільноті певна система релігійних відносин. А релігійні відносини, в свою чергу, визначають напрямок суб'єктів діяльності, характер побудови міжособистісних стосунків, становище людини в суспільстві.

Окремі види суспільних відносин на початках свого формування тісно поєднуються з релігійними. В основі їх симбіотичної конструкції знаходиться побудована на відношенні «дозвіл-заборона» норма, як регулятор взаємодії «особа – світ». А дія релігійних відносин на окремий вид суспільних опосередковується правовими відношеннями і нормами як опредмеченими моделями правової свідомості.

У витоків правовідношення і правової норми знаходились релігійні відношення і норма. Не випадково на священнослужителів перекладалися судові функції тощо, а всі посягання на релігію розглядалися як злочин. Релігійні відносини регулюють суспільні засобом впливу релігійних норм на соціальні, ідеологічні, політичні, моральні та інші. В результаті цього останні перестають існувати самі по собі як такі. Вони посилюються релігійною санкцією, перетворюючись в синкретичні норми, а то й повністю трансформуючись в релігійні, втрачаючи при цьому свої специфічні властивості і засоби забезпечення. Такі нормативні взаємодії і метаморфози призводять до виникнення і еволюції релігійних груп.

Варто підкреслити, що саме дихотомія «дозвіл» – «заборона» знаходиться в основі конструкції всіх відомих систем релігійних відносин. Це взаємовідношення, формуючись як релігійно-правове, в подальшому секуляризується, відбуваючи певну історичну трансформацію, й стає смислоутворюючим чинником й світських правових відносин, змінюючи при цьому свою форму, але залишаючи свій попередній зміст, – неминучість покарання за порушення певних усталених норм поведінки.

Взаємозалежність компонентів релігійної і правової свідомості детермінована наступними їх специфічними зв'язками: взаємовпливу їх однорідних елементів (релігійної ідеології і психології, релігійних (церковних) і світських судів, релігійних й правових норм); одновекторна спрямованість однорідних елементів обох систем на інші соціальні системи й суспільне життя (напр., – релігії й права на моральні уявлення, взаємне регулювання юридичними й релігійними нормами суспільних відносин; безпосередній взаємовплив неоднорідних елементів релігійної і правової систем (регулювання юридичними нормами релігійної поведінки і відносин, внутрішньоконфесійної діяльності і т.ін.), чи опосередковане (вплив релігійної ідеології на формування правових норм через правосвідомість унаслідок сприйняття правосвідомістю релігійних уявлень і ідей); взаємодія галузей права з різними сферами релігії (регулювання релігійними й правовими нормами різних сторін церковно-державних відносин, майнових та інших прав конфесійних організацій і культових служителів, узаконення культових церемоній в різних сферах державного життя: коронація, релігійна присяга при входженні на державні посади, релігійна клятва в суді тощо).

Нині в Україні формується нова суспільна (правова і релігійна) реальність. Ознакою якої є звільнення від ідеологічних міфів і догм та творення громадянського суспільства. Точкою дотику релігійної, державної і правової реальності є створення можливостей становлення загальнолюдських ціннісних орієнтацій і духовних перспектив шляхом усунення протиріч у духовному житті та подолання морального й правового нігілізму.

Громадянське суспільство як система суспільних інститутів (сім'я, Церква, система освіти і науки, професійні об'єднання) має забезпечити можливість реалізації потреб і інтересів окремих індивідів і колективів. Таким чином, уможлиблюється впровадження «моральної арифметики» Ієремії Бентама («Найбільше щастя для найбільшої кількості людей»), який розглядав суспільний інтерес як суму індивідуальних інтересів.

Зниження ролі впливу держави, в умовах становлення громадянського суспільства, призводить до зіткнення індивідуальних інтересів (які часто-густо протилежно спрямовані), ескалації соціальних конфліктів та порушень розумного співвідношення свободи, рівності, справедливості тощо.

В такому випадку необхідне відновлення природної рівноваги між силами громадянського суспільства і державної влади. Важливим чинником, що може вплинути на збалансування громадянського суспільства і державної влади є релігія (Церква). Для здійснення цієї функції в Україні, практично в межах правового поля і системи суспільних відносин, створені всі можливості: Церква в суспільстві відокремлена від держави, а школа від церкви. Тобто, церква не може контролювати чи примушувати до дій чи бездіяльності громадян, виконувати державні, політичні, адміністративно-правові функції. Ознаками цього є відсутність правових форм союзу держави і церкви, представництва релігійних організацій в державних органах, права законодавчої ініціативи релігійних організацій, не втручання в систему правосуддя та ін.

З іншого боку, держава не може втручатися у внутрішньо-церковні справи, канонічну діяльність, самоуправління; не може здійснювати державно-правовий контроль, примус у сфері релігійних відносин. Однак, держава забезпечує охорону законної діяльності релігійних організацій та захист прав віруючих, здійснює правову регламентацію діяльності релігійних організацій та контролює дотримання ними встановлених державою законів. Правовий режим церкви в Україні визначений Конституцією України і деталізований в інших законодавчих актах української держави.

Власне, сам факт прийняття Конституції України 28 червня 1996 року є актом усвідомлення «відповідальності перед Богом» (КУ, преамбула), що є підтвердженням значимості релігійного чинника не тільки в історії українського державотворення та сучасного її стану, але й його ролі у поступі українського суспільства в майбутнє. Передусім, констатовано, що держава сприяє консолідації і розвитку релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (КУ, ст. 11). Це є ознакою релігійного плюралізму. Гарантоване право на свободу світогляду і віросповідання та закріплений правовий режим церкви в Україні: «Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви» (КУ, ст. 35). Заборонена діяльність політичних партій, що розпалюють релігійну ворожнечу (КУ, ст. 37). Обов'язки держави щодо релігійних організацій та обов'язки релігійних організацій перед державою і суспільством визначені в законі України «Про свободу совісті та релігійні організації». Зв'язковою ланкою між церквою і державою є Державний орган у справах релігії, який має забезпечувати проведення державної політики щодо релігій і церкви (ст. 30).

Задекларована рівність конфесій перед законом чинна лише в державно-правових відносинах. Про рівність релігій у суспільно-політичній сфері можна говорити з певною долею умовності. У суспільстві різні конфесії не завжди отримують однакове визнання

серед громадян, адже історично його доля може бути зв'язана з певною конфесією. Так, в історії Україна тісно пов'язана з Православною церквою. Тому не випадково переважна частина населення України релігійно ідентифікують себе з православ'ям. Значимість цієї конфесії в історії, культурі, державності, моральності, спадкоємності традицій українського суспільства не могла не бути відзначеною і на законодавчому рівні. Так, кодекс законів про працю України визначив такі Православні релігійні свята – Різдво Христове, Пасха (Великдень), Трійця, – як святкові і не робочі дні (ст. 73). Проте, зважаючи на багату палітру поліконфесійності українського суспільства та проголошений релігійний плюралізм з гарантіями рівності, в цьому ж законодавчому акті закріплено: «за поданням релігійних громад інших (неправославних) конфесій, зареєстрованих в Україні, керівництво підприємств, установ, організацій надає особам, які сповідують відповідні релігії, до трьох днів відпочинку протягом року для святкування їх великих свят з відпрацюванням за ці дні» (ст. 73).

Законодавцем закріплені і певні переваги релігійної діяльності порівняно з політичною діяльністю. Так, Закон України «Про збройні сили України», обмежуючи політичну діяльність у Збройних Силах України, гарантує кожному військовослужбовцю право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, уможлиблює відправляти, одноособово чи колективно, релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність з додержанням вимог Конституції України та законів України (ст. 17). З метою подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви, Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу на основі Конституції України» (ст. 35) визначив організаційно-правові засади альтернативної (невійськової) служби, право на яку «мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечать їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю» (ст. 2).

Світськість української держави підкріплюється законодавчим закріпленням неможливості правового регулювання релігійними організаціями шлюбно-сімейних відносин і реєстрації актів громадського стану. Так, згідно з сімейним законодавством ставлення до релігії не може обмежувати права та встановлювати переваги при одруженні і в сімейних відносинах, а релігійний обряд шлюбу не має правового значення і є особистою справою громадян.

Водночас релігійні організації наділені низкою переваг (пільг). Зареєстровані релігійні організації, що не займаються підприємницькою діяльністю, звільняються від земельного податку (ЗУ «Про плату за землю», с. 12), мають пільги по оподаткуванню (ЗУ «Про оподаткування прибутку підприємств», ст. 7, 13, ЗУ «Про податок на додану вартість», ст. 5) та ін.

Як бачимо, функціональна взаємодія держави, суспільства й релігії окреслюється чіткими правовими рамками соціально-демократичного устрою. Але релігія, як вже було зазначено, може відновити баланс в системі взаємодії у громадянському суспільстві «Через свої моральні послання, своє критичне ставлення до властей, освітню діяльність у суспільстві й через свій приклад виконання обов'язку робити свій внесок у суспільний розвиток та вдосконалення демократії», – відзначав доповідач Парламентської Асамблеї Ради Європи Луїс Де Пьюг [1, с. 60–61]. При цьому він застерігає від зрощування релігії і політики як суспільних феноменів: – «Релігія не може зайняти місце демократії і не повинна намагатися посісти владні позиції. Відповідно і політичні партії не повинні охоплювати релігійні деномінації. Теократія є не найвищим ступенем демократії, а її запереченням» [1, с. 60–61]. Л. Де Пьюг припускає, що «релігії можуть стать головними активними захисниками прав людини та громадських етичних і моральних цінностей» [1, с. 60–61].

І саме засобом виконання цієї соціальної й етичної ролі, або місії, сучасні конфесії України роблять певний внесок у творення соціальної, правової, демократичної держави і громадянського суспільства.

Посилання

1. Правові основи свободи совісті і релігії та релігійних організацій // Упорядник Бабій М. Ю. – К., 2002.
2. Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу на основі Конституції України».
3. Закон України «Про збройні сили України».
4. Закон України «Про плату за землю».
5. Закон України «Про податок на додану вартість».
6. Конституція України. 28 червня 1996 року.

Олена Гудзенко-Александрук (Луцьк)

МІФО-СИМВОЛІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДУХОВНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У ХРИСТІЯНСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ ТА МОРАЛЬНЕ ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ ВІРУЮЧОГО

У статті підкреслюється, що символ та міф є засобами становлення особистості та реалізації її духовності у християнстві. Відзначається, що культові символи й мистецтво виражають ставлення людей до Бога і забезпечують катарсичні емоційні процеси у психіці віруючих.

Ключові слова: *символ, міф, культова символіка, релігійне мистецтво.*